

Ewa Jankowska

POJĘCIE I NARZĘDZIA POMIARU JAKOŚCI ŻYCIA

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi wstęp do badań nad problematyką związaną z jakością życia. Przedstawiono w nim:

- kwestie teoretyczne związane z różnym podejściem do definiowania kategorii jakość życia,
- zaprezentowano pojęcie potrzeby ludzkiej, oraz
- przybliżono pojęcie wskaźnika społecznego jako narzędzie wykorzystywanego do pomiaru jakości życia jednostek i społeczeństwa.

Słowa kluczowe: jakość życia, potrzeba ludzka, wskaźniki społeczne.

CONCEPT AND TOOLS OF MEASURING OF THE QUALITY OF LIFE

ABSTRACT

The quality of life is one of the main categories of the social statistics research. It is related to assessment of the degree of satisfaction of the needs of the population, which is a symptom of economic and social changes taking place in the country. The assessment of satisfy of the needs is done with using the tools known as the social indicators.

In this article, the author:

- presented the different definitions of the categories of quality of life,
- introduced the concept of human needs, and
- showed the concept of the social indicator as a tool used to measure the quality of life of individuals and society.

Keywords: quality of life, human needs, social indicators.

1. WSTĘP

Jakość życia stanowi jedną z podstawowych kategorii badawczych statystyki społecznej. Wiąże się ona z oceną stopnia zaspokojenia potrzeb ludności, który jest symptomem zmian gospodarczych i społecznych zachodzących w danym kraju. Ocenę zaspokojenia potrzeb dokonuje się przy wykorzystaniu narzędzi określanych jako wskaźniki społeczne.

W pierwszej części artykułu zaprezentowano różne definicje pojęcia jakości życia, pochodzące z zakresu nauk socjologicznych, psychologicznych i ekonomicznych. Następnie przedstawiono koncepcję potrzeb ludzkich i wybrane sposoby ich porządkowania. W ostatniej części artykułu omówiono narzędzia wykorzystywane do pomiaru jakości życia, tzn. wskaźniki (indeksy) społeczne.

2. JAKOŚĆ ŻYCIA

Zakres rozumienia kategorii *jakość życia* jest bardzo szeroki: od pojmowania jej jako dobrostanu (dobrego stanu ducha), przez dobrobyt, aż po stany osobistego zadowolenia, satysfakcji płynącej z konsumpcji, korzystania ze środowiska naturalnego, pozycji społecznej. W związku z tym w literaturze nie ma zgody co do tego, co należy rozumieć pod pojęciem *jakość życia*.

W naukach społecznych pojęcie *jakość życia* służy przede wszystkim odpowiedzi na pytanie: Co leży u podstaw wartościowej, satysfakcjonującej egzystencji?. Jakość życia stanowi przedmiot badań empirycznych i teoretycznych takich nauk, jak: socjologia, psychologia, ekonomia.

W naukach socjologicznych jakość życia może być definiowana na wiele sposobów. Jakość życia odnosi się do sposobu zaspokojenia potrzeb, na które składają się:

- potrzeba bezpieczeństwa (ze względu na zagrożenia dotyczące m.in. sytuacji ekonomicznych);
- potrzeba samorealizacji (głównie satysfakcji, jaką daje praca zawodowa);
- potrzeba utrzymania równowagi psychicznej;
- potrzeba uznania społecznego (identyfikowania z grupą, z którą jednostka może się utożsamiać).

„Jakość życia obejmuje te potrzeby jednostki, które ta uważa za najistotniejsze dla swojego życia (wartości egzystencjalne) oraz opinie jednostki na temat poziomu ich zaspokojenia”.

W psychologii jakość życia często utożsamiana jest z:

- sensem życia;
Związany jest z zadaniami stawianym przed sobą przez jednostkę, które składają się na odpowiedź na pytanie: po co żyć, jak postępować w życiu. Realizacja celów życiowych daje człowiekowi poczucie zadowolenia.
- dobrostanem.

Dotyczy ocen wartościujących związanych z własnym życiem (obecnym, przeszłym i przyszłym) lub szczęściem (rozumianym jako bilans doświadczeń emocjonalnych – bieżących lub z dłuższego okresu).

Nauki ekonomiczne wykorzystują m.in. następujące definicje jakości życia:

„Jakość życia jest to stopień satysfakcji (zadowolenia) człowieka (społeczeństwa) z całości kształtu swej egzystencji. Jakość życia byłaby [...] w tym ujęciu [...] sumą indywidualnego lub zbiorowego odczucia istniejących warunków życia i zarazem ich oceną”.

„Jakość życia to stopień zaspokojenia ogółu (materialnych, duchowych i społecznych) potrzeb ludzkich, stan satysfakcji społecznej będący rezultatem postrzegania przez ludność całokształtu warunków, wszystkich istotnych wymiarów życia” (J. Rutkowski).

„Jakość życia to stopień satysfakcji uzyskanej przez jednostkę w wyniku spożycia dóbr i usług, spędzania wolnego czasu, korzystania z pozostałych materialnych i społecznych warunków środowiska, w którym jednostka ta się znajduje” (R. Gillingham, W.S. Reece).

„Jakość życia zawiera te wszystkie elementy życia człowieka, bycia kimś i odczuwania różnych stanów emocjonalnych, wpływających z faktu posiadania rodziny, kolegów, przyjaciół”.

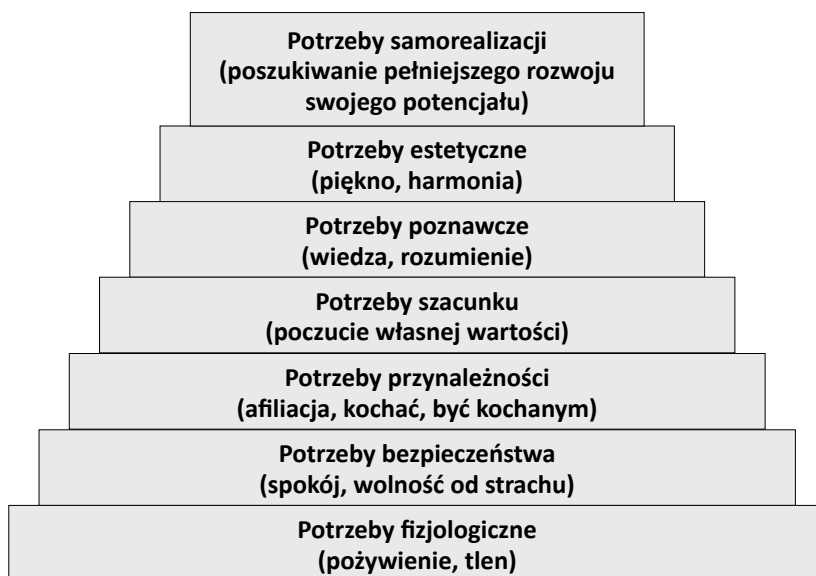
Określeniem łączącym różne podejścia do definiowania *jakości życia* jest *potrzeba*.

3. POTRZEBY

Najkrócej potrzebę można zdefiniować jako „odczuwany przez jednostkę brak czegoś”. W naukach społecznych potrzebę określa się jako „stan napięcia lub odczucie braku wynikające z biologicznej i psychicznej struktury organizmu, indywidualnego doświadczenia człowieka, miejsca w strukturze społecznej” lub „odczuwany przez jednostkę stan braku czegoś, co w związku ze strukturą organizmu, indywidualnym doświadczeniem oraz miejscem jednostki w społeczeństwie jest niezbędne do utrzymania jej przy życiu, umożliwienia jej rozwoju, utrzymania określonej roli społecznej, zachowania równowagi psychicznej”.

Podstawowym modelem opisującym potrzeby życiowe jest tzw. hierarchia potrzeb Masłowa.

Rys. 1. Piramida potrzeb Masłowa

Źródło: W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wydawnictwo AE im. O. Langego, Wrocław 2004.

U podstaw piramidy znajdują się potrzeby biologiczne. Kiedy potrzeby te zostaną zaspokojone, człowiek zaczyna odczuwać potrzeby bezpieczeństwa. Jeżeli człowiek czuje się bezpiecznie, zaczyna dążyć do zaspokojenia potrzeby przynależności, itd. Zaspokojenie potrzeb niższego rzędu jest warunkiem przejścia do potrzeb następnego, wyższego poziomu. Na samym szczycie piramidy znajdują się potrzeby samorealizacji. Według założeń A. Maslowa potrzeby niższego rzędu są bardziej wyraźne, ale jednocześnie bardziej ograniczone niż potrzeby wyższego rzędu. Zaspokojenie potrzeb wyższego poziomu prowadzi do osiągnięcia pożądaných efektów subiektywnych, np. szczęścia.

W kontekście badania jakości życia model A. Maslowa wydaje się być adekwatny, gdyż pokazuje w jaki sposób zaspokojenie potrzeb na kolejnych szczeblach hierarchii może wpłynąć na ogólny dobrostan jednostek. Istotne jest zrozumienie, że poczucie zadowolenia z życia można osiągnąć na każdym ze stopni zaspokojenia potrzeb tak długo, aż nie pojawi się potrzeba zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu.

Według koncepcji E. Allardt'a, zaspokojenie potrzeb ludności odbywa się w następujących wymiarach¹:

- posiadanie (*having*): sytuacja dochodowa, warunki mieszkaniowe, zdrowie, edukacja;
- uczucie (*loving*): odnoszą się do stosunków międzyludzkich i dotyczą m. in. stosunków ze społecznością lokalną, stosunków rodzinnych, kontaktów towarzyskich;
- istnienie (*being*): potrzeby wynikające z rozwoju osobistego i osobistego prestiżu danej jednostki, związane z możliwościami samookreślenia, rozwojem osobistym, bezpieczeństwem osobistym itp.

Tab. 1. Sposób pomiaru stopnia zaspokojenia podstawowych grup potrzeb według koncepcji E. Allardta.

Grupy potrzeb	Oceny obiektywne	Oceny subiektywne
Posiadanie (<i>having</i>)	Obiektywne miary poziomu życia	Subiektywne odczuwanie niezadowolenia – zadowolenia z warunków życia
Stosunki międzyludzkie (<i>loving</i>)	Obiektywne miary stosunków międzyludzkich	Subiektywne poczucie szczęścia – nieszczęścia ze stosunków międzyludzkich
Rozwój osobisty (<i>being</i>)	Obiektywne miary relacji ze społeczeństwem i środowiskiem	Subiektywne poczucie alienacji – rozwoju osobistego

Źródło: E. Allardt, *Having, Loving, Being. An Alternative to the Swedish model of welfare research*, [w:] M. Nussbaum, A. Sen (red.), *The Quality of Life*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1993.

Trzy wymiary zaproponowane przez E. Allardt'a określają sfery względem, których dochodzi do zaspokojenia potrzeb ludności. Poziom życia można opisać jako stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i kulturalnych, wiążących się z szeroko rozumianym posiadaniem

¹ E. Allardt, *Having, Loving, Being. An Alternative to the Swedish model of welfare research*, [w:] M. Nussbaum, A. Sen (red.), *The Quality of Life*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1993.

(to have). Natomiast jakość życia to stany uczuciowe wypływające ze stosunków międzyludzkich (to love) oraz poczucie istnienia, bycia kimś wiążące się z potrzebami samorealizacji (to be).

4. POMIAR JAKOŚCI ŻYCIA – WSKAŹNIKI SPOŁECZNE

Odczuwanie jakości można określić jako zjawisko psychiczne. Zjawiska psychiczne mogą przyjmować różne stopnie nasilenia. Dobra (wysoka) jakość odczuć wpływa na wysoki poziom zadowolenia (satisfakcji). Należy zatem przyjąć, że jakość można mierzyć stopniem zadowolenia. Jakość jest cechą subiektywną i mierzalną na skali porządkowej (np. wysoka jakość, niska jakość).

Jednym z podejść do pomiaru jakości życia jest *podejście ekonomiczne*. Wykorzystuje ono do pomiaru jakości życia mierniki, które określa się jako *wskaźniki (indeksy) społeczne*.

Wskaźniki (indeksy) społeczne najczęściej definiowane są jako „konstrukcje statystyczne oparte na obserwacjach, zwykle ilościowych, które mówią nam coś o pewnym aspekcie życia społecznego, którym jesteśmy zainteresowani lub o zmianach w nim zachodzących”². Nie wszystkie jednak dane uzyskane z badań statystycznych i socjologicznych mogą być wykorzystane jako wskaźniki społeczne. Indeksy społeczne powinny nie tylko stanowić mocno teoretycznie uzasadniony i empirycznie sprawdzony związek z badanymi zjawiskami, ale również spełniać wiele innych warunków. Wskaźniki społeczne powinny, m.in.:

- „dotyczyć tych dziedzin, które mają największe znaczenie dla poziomu i jakości życia społeczeństwa;
- odzwierciedlać przede wszystkim efekty działalności społeczeństwa i jego instytucji, a w mniejszym stopniu nakłady na ich realizację;
- uwzględniać nie tylko stan obiektywny, ale także subiektywne oceny członków społeczeństwa, poziom zadowolenia z zaspokojenia potrzeb;
- powinno być możliwe prowadzenie wielokrotnych, wzajemnie porównywalnych pomiarów wartości wskaźników, aby można było wykorzystać je do badania procesów społecznych (zmian w czasie);
- zmiana wartości wskaźnika powinna podlegać ocenie jako społecznie pozytywna lub negatywna, a zatem wskaźniki społeczne powinny mieć charakter normatywny;
- odnosić się do całego kraju, ale jednocześnie powinny umożliwiać dezagregację, aby można było obliczać wartości danego wskaźnika dla różnych jednostek terytorialnych i dla różnych grup społecznych;
- opisywać istotne skutki polityki społecznej lub gospodarczej i jednocześnie powinny być tak dobierane, aby utrudniać podejmowanie działań mających na celu wyłącznie poprawę w zakresie zjawiska, które opisuje wskaźnik;
- być tak dobierane, by umożliwiały międzynarodowe porównania warunków życia, procesów rozwojowych (lub regresu) społecznego;
- być, w miarę możliwości, budowane na podstawie istniejących danych, których gromadzenie nie jest zbyt pracochłonne ani kosztowne”³.

² J. Kordos, *Metodologia i wykorzystanie wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” 1990, nr 12.

³ B. Szatur-Jaworska, op.cit.

Informacja wyrażona przez wskaźnik społeczny może mieć charakter:

- obiektywny,
Wskazuje na osiągniętą pozycję związaną z pewnym aspektem życia społecznego lub na zmianę jakiejś pozycji ta uległa.
- subiektywny.
Pokazuje jak obiektywna pozycja lub jej zmiana odbierana jest przez całą zbiorowość lub jej poszczególne grupy.

Indeksy społeczne najczęściej dzieli się na:

- obiektywne,
Posługując się nimi możliwe jest określenie stanu danego zjawiska, opis mierzalnych cech ludzi i zjawisk (np. stan zaspokojenia potrzeb).
- subiektywne,
Ich celem jest przedstawienie samodzielnych ocen osób biorących udział w badaniu. Oceny te zależą od indywidualnego systemu wartości.

W związku z tym, że jakość jest cechą subiektywną, do pomiaru *jakości życia* powinno się wykorzystywać *subiektywne wskaźniki społeczne*. Wskaźniki subiektywne ilustrują jakość życia, tzn. odzwierciedlają zadowolenie ludzi z ich życia jako całości lub jego poszczególnych dziedzin. Wyrażają oceny wartościujące, charakteryzujące stopień osiągniętej satysfakcji.

Wśród subiektywnych wskaźników społecznych można wyróżnić:

1. wskaźniki globalne (odnoszą się do łącznego zadowolenia uzyskiwanego we wszystkich dziedzinach życia) oraz wskaźniki cząstkowe (informują o stopniu zadowolenia z konkretnej dziedziny życia lub określonej grupy potrzeb),
2. wskaźniki poznawcze i wskaźniki emocjonalne,
3. wskaźniki pozytywne (występują, gdy zmiana wartości wskaźnika oceniana jest jako stan pozytywny) oraz wskaźniki negatywne (gdy zmiana wartości wskaźnika oceniana jest jako stan negatywny).

W celu pomiaru jakości życia należy stosować możliwie szerokie spektrum wskaźników społecznych. Pozwoli to na ocenę możliwie wielu aspektów życia, postaw wobec życia, aktywności życiowej, możliwości przystosowywania się do zmian społecznych i ekonomicznych.

5. ZAKOŃCZENIE

Wartości będące kryteriami oceny *jakości życia* muszą zostać „przetłumaczone” na język obserwowalnych wskaźników. Tylko w ten sposób mogą stać się podstawą obserwacji, pomiaru i oceny tego pojęcia. Oceny jakości życia dokonuje się za pomocą tzw. wskaźników społecznych, które są miernikami statystycznymi opartymi na danych ilościowych pochodzących m.in. z badań socjologicznych. Służą one do opisu i oceny zjawisk społecznych, demograficznych i ekonomicznych związanych z warunkami bytowymi, poziomem i jakością życia danego społeczeństwa. Stosowane są również do oceny poziomu rozwoju społecznego.

LITERATURA

- Allardt E., *Having, Loving, Being. An Alternative to the Swedish model of welfare research*, w: M. Nussbaum, A. Sen, *The Quality of Life*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1993.
- Bywalec C., *wzrost gospodarczy a poziom życia społeczeństwa polskiego*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa 1991.
- Gałęski B., *Styl życia i jakość życia – próba systematyzacji pojęć*, „Studia socjologiczne” 1977, nr 1.
- Helbich A., *Zmiany w poziomie życia w okresie transformacji systemowej*, [w:] *Zadania społeczne*, Z. Pisz (red.), Wydawnictwo AE im. O. Langego, Wrocław 1996.
- Kaleta A., *Jakość życia młodzieży wiejskiej. Studium podobieństw i zróżnicowania międzysrodiskowych*, UMK, Toruń 1988.
- Kordos J., *Metodologia i wykorzystanie wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” 1990, nr 12.
- Lisowski A., *Potrzeby społeczne i ich diagnozowanie*, [w:] *Polityka społeczna*, A. Kuzynowski (red.), SGH, Warszawa 2002.
- Ostasiewicz W. (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wydawnictwo AE im. O. Langego, Wrocław 2004.
- Panek T., *Statystyka Społeczna*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2007
- Rybczyńska D., *Jakość życia młodzieży z rodzin ubogich*, WSP, Zielona Góra 1998.
- Słaby T., *Poziom życia, jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne” 1990, nr 6.
- Szatur-Jaworska B., *Diagnoza i diagnozowanie w polityce społecznej*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, PWN, Warszawa 2009.